

Török Bálint: Ember az embertelenségben

Száz éve született Mester Miklós

Száz évvel ezelőtt, 1906. március 8-án született az erdélyi Rugonfalván Mester Miklós, az 1944-es náciellenes politikai mozgalom egyik kiemelkedő, legfontosabb embermentésben kimagasló teljesítményt nyújtó politikusa. Politikust írtunk, mert hiszen valóban politikusi szerepet vállalt, de valójában nem volt politikusi alkat, humanista volt egy oly korszakban, amikor a politikusokra nem illett a humanista jelző, s akire illett, az távol tartotta magát a politikai arénától, kivéve ha illegális szerepet vállalt. Nos hát, ilyen ember volt Mester Miklós.

Szülei székely földművesek, eleinte saját földdel sem rendelkeztek. De édesapja először az Amerikai Egyesült Államokban, majd az egész család – kivéve Miklóst – Kanadában dolgozott, s az ott összegyűjtött pénzen 20 hold földet vásároltak Rugonfalván. Az itthon maradt fiú az öt elemi elvégzése után a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban folytatta tanulmányait. A középiskolát elvégezve egy románokból álló állami bizottság előtt letett vizsga (Segesvár, 1925) után Budapestre jött, ahol két évig közgazdasági tanulmányokat folytatott, majd átment a Pázmány Péter Tudományegyetemre, itt 1937-ben bölcsész doktori diplomát szerzett.

Közben azonban pénzt is kellett keresnie. Így került mindjárt 1925-ben a Népies Irodalmi Társasághoz, ahol először mint román sajtóeladó, könyvtáros, a Társaság egyetemi és felsőiskolai diákokthónának titkára, majd 1936-tól mint igazgatója dolgozott egészen 1949-ig. Ez a munkahely teljes mértékben megfelelt érdeklődésének, hiszen mint erdélyi magyar nagy odaadással foglalkozott az erdélyi népek (magyarok, szászok, románok) történetével és jelen problémáival. A Népies Irodalmi Társaság, mely az Erdélyi Szövetség fedneve volt, romániai közéletre vonatkozó adatokat gyűjtött a beszerzett hírlapok, folyóiratok és könyvek alapján. A munkát 1930-ig Jancsó Benedek, a kiváló románszakértő egyetemi tanár irányította, aki nagy hatással volt Mester Miklós tudományos fejlődésére. De jelentősen befolyásolta felfogását, különösen a nemzetiségi kérdés tekintetében, a háború után Amerikába emigrált Jászi Oszkár is. Ez természetes, hiszen őt mint történészt, elsősorban a magyar–román közös múlt érdekelte.

Az 1930-as évektől kezdve cikkeket írt a Magyar Útba, a Bartha Miklós Társaság kiadványaiba, a Magyarságtudományba, s a Lugoson megjelen

Magyar Kisebbség és a kolozsvári Hitel cím folyóiratba. Eladásokat tartott a Magyar Tudományos Akadémián a Magyar Történelmi Társulat rendezésében. 1940-ben publikálta két tanulmányát Erdély történetéről (1541-1918-ig) a „Die Siebenbürgische Frage” című kötetben. Meg kell még említeni az 1980-ban a párizsi Magyar Füzetek 6. számában az olvasók elé került, Trianon 60. évfordulójára írt történelmi esszéjét („Hol hibáztuk el? A Duna-völgyi népek nemzeti egyenjogúságáról”).

Fő műve az 1936-ban megjelent könyve, „Az autonóm Erdély és a román nemzeti követelések az 1863-64. évi nagyszebeni országgyűlésen”. Mindössze két év eseményeit tárgyalja, de természetesen foglalkozik a történelmi eseményekkel, megtalálható benne az erdélyi kérdés lényege, és a múlt minden tanulsága a jelen számára. A mű feltűnést keltett magyar, román és szász körökben egyaránt. Nem csoda, hiszen ilyen tudományos hitvallást fejtett ki benne: „Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy megállapításaimat minden esetben szigorúan lelkiismeretem mérlegére tettem. ... Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy tollamat kizárólag a valóság elfogulatlan feltárása, az igazságszeretet, a magyar nép iránti hűség és ugyanakkor a román és szász nép tárgyilagos megbecsülése vezette.”

Mint megállapítottuk, Mester Miklós humanista volt, akit egyrészt bántott minden igazságtalanság (egyéni és társadalmi egyaránt), másrészt tette bűzította az embertelenség minden formája. Embertelenségként fogta föl a magyar parasztság nagy részének nyomorúságát, de ugyanúgy embertelennek tartotta a zsidók bármilyen formájú üldözését. Ez a pozitív felfogás aztán néha negatív irányba térítette vagy azért, mert valaminek a hiányát rosszul értékelte, vagy azért mert valaminek a hangoztatását túlértékelt. Ilyen a naiv ember, aki a politika területére téved. Mester Miklósban azonban – mint látni fogjuk – a humánus erősebb volt, mint a naivitás.

Az 1939-es tavaszi országgyűlési választásokra ott találjuk a Teleki Pál vezette kormánypártban. Azonozta Telekihez, hogy a tanítványai által rendezett kiállítás szemlélete teljesen megegyezett az agrárszemléletével. Mester elodázhatatlannak tartotta a földreformot. A Táj- és Népkutató Központ kiállítása bemutatta az anakronisztikus földbirtokelosztást és a paraszti tömegek nyomorát. A kiállítási katalógus bevezetőjében pedig ilyen mondatok olvashatók:

„A jogától és az emelkedés lehetőségétől megfosztott alsó osztály reménytelen állapota elkeseríti, a vagyon ellenségévé teszi, de a föld és a nép diszharmonikus viszonya egyéb káros következményekkel is jár: egyik oldalon a fény és túlzásaiba, élvezetek hajhászásába merül, néhány embert számláló legfelsőbb rendet teremt, a másik oldalon még a legegyszerűbb szükségletek kielégítésére is képtelenné teszi az emberek százazzeit.” Végül a gondolat így konkretizálódik: „a jelenlegi 9 millió magyarból 6 millió, a lakosság kétharmada proletár”. S ezt a bevezetőt Gyurffy István, Magyar Zoltán és Teleki Pál írta alá, tehát a kiállítás anyagával egyetértett, a bevezetőt pedig nevével vállalta.

De hiábavaló Teleki egyetértése, nem számít a kultuszminiszterség, a kétségtelenül meglévő politikai tekintély (hiszen pár hónap múlva lesz az ország miniszterelnöke), a kiállítását a miniszternek be kellett záratnia.

Ekkoriban tartott Teleki egy zártkörű előadást, ahol igen negatív képet festett az ország politikai helyzetéről. Cs. dr. I. beszélt! Sok vonatkozásban elemezte a helyzetet, de most csak a témánk szempontjából fontos részről idézünk: „Cs. dr. I. ez, mert hárommillió koldusparaszt helyzetét tíz éve latolgatjuk, de semmire sem jutottunk. S emiatt, nehogy a fejünkre borítsák az országot, elrekesztettük az országot attól a fejlődéstől, amely egy modern európai államiságot lehet vértesz. Így érkezünk el oda, hogy elérkezett határainkhoz a hitleri politika.”

A kiállításról (melyet valószínűleg legismert) és a bezárás körülményeiről minden bizonnyal hallott Mester Miklós, hiszen a rendezéssel azonos nézetei voltak a parasztság helyzetéről. A zártkörű előadáson vagy ott volt, vagy nem, vagy hallott róla, vagy nem. Azt azonban valószínűleg tudta, hogy Teleki szükségesnek tartott egy átgondolt agrárreformot. Tehát logikus, hogy a kormánypártba került, s annak képviselőjelöltje, majd képviselője lett az 1939-es választásokon.

Tudta, hogy a falukutató mozgalom Teleki támogatásával indult meg. Azt is méltányolhatta, hogy Teleki írt előszót a tanítványai által 1936-ban kiadott első faluszociográfia, az „Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete” című könyvbe, de Teleki aktuális politikai súlyát nem ismerte. Szabó Zoltán (szintén Teleki-tanítvány) írta le egy tanulmányában, hogy a kultuszminiszter személyes ajánlólevelével ment egy községbe „falukutatni”, de a helyi közigazgatás vezetője közölte vele, hogy jelenléte „másnap már nem kívánatos a faluban”. (Ilyesmi csak a német megszállás alatt történt, amikor egy csendőrtiszt a belügyminiszter által aláírt mentesítőlevelet széttepte, miként éppen Mester Miklóstól tudjuk.)

Szóval ekkora „hatalma” volt Telekinek, aki a választások után sem támaszkodhatott saját párttársaira. Egyébként a hitleri szomszédosság, majd az 1939-ben kitört világháború sem biztosított olyan politikai légkört, ami alkalmas lett volna nagyszabású reformok végrehajtására. Az ország vezetőjének ilyen körülmények között minden erőteljes megmaradásra kellett összpontosítani. S ezt tette Teleki, de pártos önértékelés ellen cselekedett az ekkor már az egyre inkább náci irányban elhajló Imrédy (nem véletlen, hogy 1944-ben őt akarta a miniszterelnöki székben látni Hitler). 1940. szeptember 22. képviselővel együtt elhagyta a kormánypártot, s megalapította a Magyar Megújulás Pártját. Sajnos a kilépők között volt Mester Miklós is, aki csalódott Telekiben, mert nem csinált földreformot, s hitt Imrédynek, aki szociális reformok ígéretével szédítette híveit. A történelem útjai azonban kifürkészhetetlenek. Néha a rosszból is származhat jó.

A német megszállás idejére kiépültek és megszilárdultak Mester kapcsolatai a magyar társadalom pozitív erőivel. Mint láttuk, részt vett a Bartha Miklós Társaság tevékenységében, mely magyarságcentrikus volt, s erősen szociális

indíttatású. Éppen ezért bal- és jobboldali hatások egyaránt érvényesültek benne. Egy időben Imrédy befolyása is érezhető volt. A Társaságban azonban kezdett kialakulni egy csoportosulás, mely éppen a náci hatalom megerősödése miatt egyre inkább elfordult a jobboldaltól. Az illegálisan működő csoport neve „Vasmag – Szellemi munkaközösség”, vezetői tagjai között ilyen nevek találhatók, mint például Atzél Ede, Dudás József, Mester Miklós. Magukról – Szent-Iványi Domokos közlése szerint – ezt vallották:

„A Vasmag szellemisége teljesen azonos a Bartha Miklós Társaság eredeti szellemiségével. Tagokul csak megbízható, magyarul gondolkodó és népi származású személyeket vettek fel. Sokkal több volt a száma a fizikai munkásoknak, mint a diplomásoknak. ... A társadalom minden rétege képviselve volt a Vasmagban.” Volt közöttük arisztokrata, illegális kommunista és jobboldali politikus is.

A Vasmag irányítása egyre inkább az erdélyi származású tagok kezébe került. A mozgalom nevét többször is megváltoztatták, végül 1944-ben fölvevették a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége elnevezést. E szövetség – s annak tagjaként Mester Miklós – a német megszállás alatt szorosán együttműködött a Magyar Függetlenségi Mozgalommal. Imrédy pártjával viszont egyre lazult a kapcsolata. De azért nem szakadt meg. Ennek köszönhető, hogy a német megszállás után kinevezték a Gyffy István Népi Kollégium miniszteri biztosává. E minőségében igyekezett menteni a bajba jutott kollégistákat, amikben csak tudott, segítette nekik. Ezt később, a szocializmus évtizedeiben is elismerték a volt kollégisták. Tehát nem lépett ki a Magyar Megújulás Pártjából, de komolyabb pozícióra nem számíthatott. Hogyan lett mégis a németek által az országra erélyetett Sztójay-kormány kultuszállamtitkára?

Mint egy jobboldali párt tagja eleve számításba jöhetett, s az, hogy református vallású volt, tovább erősítette jelöltségét. A Horthy-korszakban ugyanis a szokásjog szerint a kultuszminiszter mindig katolikus volt, a politikai államtitkár viszont református kellett legyen. Mestert azonban nem saját pártja ajánlotta, hanem a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségével szoros kapcsolatban lévő Magyar Függetlenségi Mozgalom (Szent-Iványi Domokos), az Erdélyi Párt, aztán olyan személyek, mint a népi kollégiumi mozgalmat támogató Zsindely Ferenc, Ravasz László református püspök, Ambrózy Gyula, a kormányzói kabinetiroda főnöke. Persze így sem ment könnyen a kinevezése, hiszen pártjában ismerték náciellenes és humanus nézeteit. A Sztójay-kormány március 22-én alakult meg, Mester államtitkári kinevezése pedig csupán április 30-án kelt.

Horthy bizalmát Herczeg Ferenc ajánlására nyerte el a fiatal politikus. De végül is a lassan-lassan magához térő kormányzói hatalom „beépített” bizalmi embere lett a Quisling-kormányban. Pozícióját természetesen megrizte a Lakatos-kabinet idején is, de a náci-nyilas puccs után bujdosnia kellett.

Április 30. és október 15. között azonban keményen dolgozott: számtalan üldözött számára biztosította a megmaradást. Ambrózyval együtt kitalálták az

„elzetes igazolás” formuláját, ami lehet vé tette, hogy saját hatáskörben elzetesen kiadhatott olyan dokumentumot, ami igazolta, hogy a kormányzói mentesítés folyamatban van. Számtalan zsidó értelmiségi köszönhette életét Mester Miklós bátor tevékenységének. Sajnos nem számolták a – minden esetben elfogadott – javaslatok számát, de a többi tárca ilyen irányú tevékenysége eltörpült a kultuszállamtitkáré mellett. Munkájának eredményességét elmozdította, hogy szorosán együttműködött Komoly Ottóval, a Magyar Cionista Szövetség elnökével, Stern Samuval, a Pesti Izraelita Hitközség elnökével, Török Sándor íróval, a Magyarországi Keresztény Zsidók Szövetségének egyik vezetőjével, Bereczky Albert református lelkésszel. Soha, egyikükben sem merült fel az a gondolat, hogy a magas hivatalt betöltött tisztviselő kívülállóként tárgyal velük. Személyiségére és kimagaslóan nagy lelki intelligenciájára jellemző az egyik tárgyaláson tett kijelentése, amit Komoly Ottó jegyzett fel naplójában: „Kérem minden megnyilatkozásomat olybá venni, hogy nincsen szándékom túllépni azon a határon, amelyet a házba befogadott vendég együttérzése megenged és megkövetel.”

Sokan segítettek a mentésben. Mester közlése szerint százszámra hozták a mentesítendőket (köztük keresztények) nevét és adatait. Ezek közé tartozott például Bajor Gizi, Palló Imre, Orosz Júlia, Tamási Áron és például dr. Heltai János, Heltai Jenő fia. Megrendítette, ahogyan a kiváló író levelében megköszönte, de visszautasította a kivételezést (melyet fia tudtán kívül kért), mondván: „Sok jót kaptam attól az országtól, amelyben születtem és amelynek a nyelvén írok, el kell fogadnom a rosszat is. ... Amilyen nagy könnyebbség és elégtétel volna az, hogy kiemelnek a sok százezer fnyi zsidó vagy kikeresztelkedett tömegből, olyan elképzelhetetlen számomra, hogy bármiféle kivételezést vagy kedvezést kérjek.”

De még a minisztertanácsi üléseken is szembeszállt a zsidóellenes akciók megátalkodott vezetőivel, Baky Lászlóval és Endre Lászlóval, a két belügyi államtitkárral. Fejükre olvasta a deportálások során alkalmazott embertelen módszereket, és t egy alkalommal azt javasolta, hogy vegyék ki a zsidókérdés kezelését a Belügyminisztérium hatásköréből. Az ülés végén minisztere (Antal István) odasúgta neki: „Bátor felszólalás volt, de készülj fel rá, hogy letartóztatnak.” Jól mutatja, hogy mennyire fontosnak tartotta a zsidók sorsának enyhítését, az a javaslata, amit egy titkos tanácskozáson vetett föl, hogy tudniillik Szent-Iványi Domokost, az ellenállás egyik vezetőjét nevezzék ki zsidóügyi kormánybiztossá, titokban, majd ha eljön az ideje, nyilvánosan is.

Mester Miklós zsidómentés tevékenységének legfontosabb elismerése az az 1945. február 14-én, tehát a náci csapatok kizése után azonnal megírt levél, melynek szerzője a budapesti zsidók világi vezetője, Stern Samu:

„Dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár urat, a magyarországi zsidóság érdekében tett szolgálataiért hálás és elismerő köszönet illeti meg.

Különösen azokat a szolgálatokat szeretném kiemelni, amelyeket dr. Mester Miklós volt vallás-és közoktatásügyi államtitkár úr a Sztójay- és Lakatos-kormány idején a zsidók kormányzói mentesítésének megszervezése terén teljesített, és ami által nagyon sok zsidó család életét mentette meg.

Dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úr közvetlenül 1944. március 19. után, amikor Magyarország német megszállása megtörtént és a magyarországi zsidóságnak az emberiség történelmében egyedülálló, kegyetlen üldözése megkezdődött, bátran, humanista érzülettel vezetve teljesítette kötelességét. Szoros kapcsolatot tartott fenn a Pesti Izraelita Hitközség elnökével, Stern Samuval és Komoly Ottóval, a Cionista Szövetség elnökével. Horthy Miklós kormányzó – a kegyetlen üldözések miatt – állandóan szembehelyezkedett az akkori kormánnyal. A Kormányzónak és a kabinetiroda akkori derék vezetőinek [vezetőjének], dr. Ambrózy Gyulának ebben a küzdelemben bizalmas segítő társa volt dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár. A zsidóság vezetői a szörnyű brutalitásokat rendszerint dr. Mester Miklóssal közölték, aki rögtön a kabinetiroda tudomására hozta. Kihallgatásra a Kormányzó a Pesti Izraelita Hitközség elnökét, Stern Samut, dr. Mester Miklós útján hívta meg. Dr. Mester Miklós hozta össze találkozásra Komoly Ottót, a Cionista Szövetség elnökét, Ambrózy Gyulával, a kormányzói kabinetiroda vezetőjével és ifj. Horthy Miklóssal, akik abban az időben a németellenes és az antiszemita-ellenes ellenállás legelszántabb vezetői voltak.

Tudomásom van arról, hogy a Sztójay- és Lakatos-kormány idején a legtöbb zsidó mentesítést a minisztériumok közül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium csinálta. A Sztójay-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a Kormányzóhoz zsidómentesítés ügyében a Gestapótól való félelmében egyetlen felterjesztést sem mert aláírni. A felterjesztéseket mind – minden további nélkül – dr. Mester Miklós államtitkár írta alá. A felterjesztéseket a Kormányzó mind elfogadta. Éltem tanú erre dr. Ambrózy Gyula, a kabinetiroda volt kiváló vezetője. (...)

Sok zsidó rabbi, egyetemi tanár, középiskolai tanár, tanító, művész vagy más kultúrember kapta meg dr. Mester Miklós államtitkár útján a kormányzói mentesítést.

Dr. Mester Miklós idejében bizalmasan közölte velem és Komoly Ottóval is, hogy a kultuskormányzat azért szedi össze a zsidók tulajdonában lévő kincseket kormánybiztos útján, hogy azokat a rabló németek el lehessenek mentve és alkalomadtán a zsidóságnak visszajuttassa.

Mindezt a munkát dr. Mester Miklós államtitkár 1944. október 15-ig végezte, amikor a nyilasok német segítséggel eltávolították Horthy Miklós kormányzót és magukhoz ragadták a hatalmat. A nyilasok uralma alatt dr. Mester Miklósnak menekülnie kellett és nem térhetett vissza családjához, csak az orosz hadsereg Budapestre való bevonulása után.

Ezt a nyilatkozatot köszönetünk nyilvánítása mellett azért adom ki dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úrnak, mert legbensőbb meggyezésem szerint a nehéz időkben kizárólag igazságszeretettel, tiszta humanizmustól vezetve, bátran és eredményesen szolgált az üldözött magyarországi zsidóság igaz ügyét.

A Pesti Izraelita Hitközség
előjárósága nevében:
Stern Samu
elnök”

Ez volt Mester Miklós életének legnagyobb elismerése. A történelemtől ezután semmi jót nem kapott (igaz, nemzete se!), emberileg azonban találkozott néhány olyan gesztussal, ami elviselhetővé tette hátralévő életét. 1945 után hívták, hogy kapcsolódjak be a politikai életbe, de bölcsen úgy döntött, hogy távol tartja magát a politikától. Így aztán elkerülte Rákosi börtöneit, internálótáborait. A kitelepítést azonban nem. Tehát találkozott a kommunizmusra oly jellemző embertelenséggel, de ebben az embertelenségben meglátta, hogy miként a náci pokolban is voltak vigasztaló emberi megnyilvánulások, a bolsevik sötétségen is áttört néha az emberség egy-egy reménysugara. Mindig akadt valaki, aki álláshoz segítette, aki emberszámba vette a kitelepítésben, aki ajándékcsomaggal enyhítette a család nélkülözését, aki félrevezetve a hatóságokat, lehetővé tette a Budapesten lakást a kitelepítés feloldása után. Ezek talán nem is értékelhető dolgok, de akkor élhetővé tették a lehetetlenné tett életet. Persze találkozott emberi aljassággal, kicsinyességgel, meg nem értéssel és sok-sok tehetetlen gyávaasággal is.

Mester Miklós nem azt kapta az élettől, amit érdemelt, még a demokratikus fordulatot sem érte meg, de már látta, érezte, hogy közeleg a nagy változás. 1989. január 5-én halt meg. Most születésének századik évfordulójára emlékezünk. (Micsoda száz év!) Mégis, Ady szavaival mondjuk el róla:

Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az özött magyarságban,
Újból-él és makacs halott.

(Először megjelent a Magyar Napló 2007. februári számában.)